

STJEPAN BRODARIĆ KAO BISKUP PEČUHA (1532-1537)

STJEPAN BRODARIĆ AS THE BISHOP OF PECS (1532-1537)

Szabolcs Varga

College of Theology of Pécs,
7621 Pécs, Papnövelde u. 1-3
Magyarország/Mađarska/Hungary
szavarga@gmail.com

Primljeno: 16. 1. 2010.

Prihvaćeno: 22. 9. 2010.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK / UDC 314.8 (497.5-3)

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi aktivnostima pečuškog biskupa Stjepana Brodarića. Zahvaljujući svojim izvanrednim slavonskim odnosima 1532. je imenovan biskupom. Zbog svojih diplomatskih obveza malo je boravio u Pečuhu, biskupijom je upravljao njegov brat Matijaš Brodarić. Ali ni on nije mogao spriječiti stalne napade susjednih zemljoposjednika, Balinta Töröka i Pavla Bakića, pa je Stjepan 1537. imenovan biskupom Vaca.

Ključne riječi: crkvena povijest, pečuška biskupija, Baranja, obitelj Brodarić, Ivan Zapolja

Key words: church history, Roman Catholic Diocese of Pécs, Brodarić family, John of Szapolyai

U ovom radu bih želio sažeti godine života Stjepana Brodarića, prvo svećenika, diplomate i humaniste koje je proveo kao biskup Pečuha. Tražim odgovore na pitanja kako je dobio biskupsku nominaciju i da li je aktivnost iznimnih humanističkih svećenika toga doba ostavilo nekog traga na oličju grada.

Stjepan Brodarić je u svojim ranim godinama došao u grad Pečuh, no nemamo podataka o tome da li je prije svojih studijskih „peregrinacija” pohađao neke studije u ovome gradu.¹ Poslije godina provedenih u Italiji od 1508. radi u kancelariji pečuškog biskupa Đurđa Satmarija, od 1512. je tajnik², a nekoliko godina kasnije izvori ga spominju kao pečuškog kanonika i kao rektora kapele Svetog Andrije. Najkasnije 1522. ga imenuju pečuškim upraviteljem, vjerojatno na preporuku Satmarija. U ovim godinama je često boravio u Pečuhu i ozbiljno se zanima za izdavanje djela prijašnjeg poznatog pečuškog biskupa Janusa Pannoniusa.³ Moguće je da je pri njegovom velikom zanimanju veliku ulogu igrala činjenica da je i Janus Pannonius također vukao korijene iz Križevačke županije, te je i u njegovom životu Pečuh bio grad od presudnog značaja. Potonja situacija nije slučajna jer su Slavoniju u ovoj dobi tisuće niti povezivale sa baranjskim gradom.⁴ Brodarić od 1521. gotovo neprestano vrši diplomatsku službu, tako da je veoma malo vremena mogao provoditi doma. No unatoč tome, za svoje zasluge 1524. prima imenovanje za

¹ O podrijetlu i mladenačkim godinama najnovije: Kasza Péter: Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családí viszonyainak kérdéséhez. Századok 142 (2008/5) 1187–1209.

² Farbaký Péter: Szatmári György, a mecénás. Bp. 2002. (Művészettörténeti Füzetek 27.) str. 21.

³ Ibid.

⁴ Varga Szabolcs: Connections between Slavonia and Southern Transdanubia in the first part of the 16th Century. Podravina vol. VI broj 12 (2007) str. 117–136.

glavnog upravitelja biskupije u Pečuhu te ostaje na ovom položaju sve do jeseni 1526., sa malim prekidom.⁵

Osobno je sudjelovao u Mohačkoj bitci nesretnog ishoda, nakon čega se prvo pojavljuje pored kraljice Marije, no pošto mu ovdje usluge ne uzimaju zaozbiljno, pristaje na stranu Zapolje. U međuvremenu također gubi svoj upraviteljski ured. Idućih nekoliko godina uglavnom boravi u inozemstvu, te u zamjenu za svoje usluge Zapolja mu 1530. poklanja Srijemsku biskupiju.⁶ U tim godinama pored Rima posjećuje još Pariz i Regensburg, te sklapa prijateljstvo s najpriznatijim humanistom te dobi, nizozemskim Erazmom Roterdamskim. Na habsburškim područjima je mogao nastaviti vršiti poslaničke funkcije, jer je sve do kraja bio u kontaktu s plemićima koji su bili Ferdinandove pristaše. Suvremeni ljetopisci su ga smatrali osobom koja se ne voli upuštati u konflikte i čiji je glavni cilj bio sklapanje mira.⁷

Brodarić 1532. godine dolazi opet u bliski kontakt s Pečuhom, kad mu Zapolja dodjeljuje titulu Pečuškog biskupa. Zapolja ga je iz više razloga izabrao za vršenje ove funkcije. Pri svojoj odluci uzeo je u obzir porijeklo, obrazovanje, jezično znanje i habit odabranika. Kralj ga je očigledno uzimao zaozbiljno, jer ovaj stalum nije dobio samo za zamjenu za svoje dvorske usluge. Međutim, zbog ratnih uvjeta, Papa nije potvrdio njegovo proglašenje, tako da je bio samo izabrani biskup (*electus episcopus*).⁸ Unatoč tome neumorno je radio na stvaranju mira.

Brodarić je ured preuzeo u vrlo teškom stanju. Na čelu sa zagrebačkim biskupom Šimunom Erdödyjem slavonsko plemstvo se sve manje pouzda u Zapolju, a u Zagrebu i Varaždinu su stacionirani Ferdinandovi sljedbenici. Nije slučajno da mađarski plemić Toma Nadaždi, u proljeće iste godine kani pohod protiv Slavonije, i za to od Brodarića traži vojnu podršku.⁹ No od toga nije bilo ništa, jer nije bilo dovoljno novaca za naoružanje vojske, a osim toga Zapolja je imao više povjerenja u mirovne pregovore. To je ujedno mogao i biti glavni razlog zašto je Brodarića imenovao za biskupa, koji je već i ranije u nekoliko navrata pokazao svoje diplomatske kvalitete.

Drugi uzrok je bio taj da je njegova obitelj bila dobro poznata u južnim dijelovima od Drave, gdje su već desetljećima bili u službi Zagrebačke biskupije. Iako im je rodovnica do današnjih dana i dalje neizvjesna iz raspršenih izvora imamo nekoliko podataka o bližim srođnicima. Među njih spada Pavao Brodarić, koji se 1478. u jednom ediktu spominje kao kraljevski povjerenik, i 1495. posjeduje 8 poreznih dimova u Poljanama, gdje je obitelj pretežno prebivala. U nekim slučajevima se skupa spominje sa Jurjem koji je spadao među čazmanske zemljoposjedne plemiće, koji je koncem stoljeća nestao iz izvora. Također je u službi zagrebačkog biskupa Osvalda Tuza bio Nikola, koji se kao upravitelj Garića suprostavio jurisdikciji, a 1507. su mu u čazmanskom okrugu Grymouczu zabilježili 4 posjeda. Obitelj je tada u rukama imala još i Lipovec (Križevačka županija), 5 posjeda u Poljanama, a Matija koji se po prvi put pojavljuje i posuđuje obiteljski prenom Herešin posjeduje 6 dimova. Poljane su tada maloplemičko selo, gdje živi više plemićkih obitelji, a unutar zidina se nalazila i jedna ubožnica. Ovdje je živio i Petar Fintić, koji je dugo vremena bio sudac Križevačke županije.

⁵ 1526. godine se mijenja s Ladislavom Makedonskim [Ladislavus de Macedonia], i tako postaje srijemski biskup, ali krajem srpnja ponovo potpisuje svoja pisma kao upravitelj Pečuški. Sörös Pongrác: Jerosini Brodarics István (1471–1539). Bp. 1907. str. 46.

⁶ Pray, Georgius: *Epistolae procerum Regni Hungariae. Pars 1. Posonii*, 1806. 352.

⁷ Bartoniek, Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Budapest, 1975. str. 11.

⁸ Koller, Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum V. Posonii*, 1801. str. 160–236.

⁹ Kujáni, Gábor: Brodarics István levelezése 1508–1538. *Történelmi Tár (új folyam)* 9 (1908) 280–281.

Obitelj je dakle, potkovana sa praktičnim poznavanjem pravnih problema, spadala među ono aristokratsko društvo, koje je rado prihvaćalo uloge u županijskim uredima, i koje su bile neophodne za dobro i neometano funkcioniranje uprave. Srećom obitelj je na takvom mjestu dobila manje posjede gdje nije dominirao veliki posjed te ih nijedan aristokrat osim Zagrebačkog biskupa nije obavezivao na familijarne dužnosti. Po popisu iz 1507. 16 kmetskih kućanstava je imalo istu toliku imovinu kao i jedna maloplemička obitelj, tako da možemo razumjeti zašto Stjepan nije imao iza sebe jaku obiteljsku potporu u godinama nakon Mohačke bitke. Situaciju ne mijenja ni činjenica da se 1512. u rukama Stjepana nalaze 2 dima Kulpovc, u Matije 1 dim Kebela, a na obiteljskom imenu su 5 dimova Hemovca, koji se također nalazi u Čazmanskoj županiji. Stjepanu poznajemo brata i sestru, Matiju i Borbalu, izvore o njima možemo naći kod Kasza Pétera.¹⁰

Još bih nadovezao da je po svemu sudeći 1513. Matija bio glava obitelji, u svojim rukama je imao Jarošin i Poljanu, a – prije nego je postao administrator pečuške biskupije – bio je sudac Zagrebačke Županije 1531.¹¹ To pokazuje da je u njega imao povjerenja i Šimun Erdödy Zagrebački biskup, bez čijeg odobrenja zasigurno ne bi dobio ovu službu, ta posjedi su mu bili u Križevačkoj Županiji. Njegov sin je bio Franjo koji je već prije 1526. bio punoljetan i po prvi put se spominje 1513. kao posjednik Pražnice i Jarošina. Međutim, ne znamo ništa o Petru Brodariću, koji je bio posjednik jednog imanja u Pražnici između 1513.-1520., te se spominje u izvorima.¹² Ako pogledamo odnose posjeda Brodarića postaje jasno iz kakve je sredine Stjepan započeo karijeru, a društvena uloga obitelji među slavonskim plemstvom omogućuje mu da ga postave za biskupa Pečuha, jer mu je glavna zadaća koju je dobio od Zapolje bila konsolidacija situacije.

Međutim vijest o početku sultanovog pohoda protiv Beča, sprječava mirno razrješenje problema. Trupe koje su se povlačile iz Kisega podijelile su se u dva tabora te prošavši kroz provinciju čine strašnu štetu. Najveće štete podnose stanovnici Požeške i Križevačke županije koji su bili Zapoljine pristaše. Ovo trebamo malo razjasniti. Budući da je kralj Ivan bio Sulejmanov saveznik, sultan je zabranio pljačkanje svojim vojnicima tijekom ovog pohoda.¹³ Nešto se dogodilo, što je izazvalo Sulejmanov gnjev. Unatoč tome što je Brodarić u rujnu došao na sastanak slavonskih plemića u Zagreb, čini se nije mogao nagovoriti biskupa Šimuna da položi prisegu vjernosti, te je vjerojatno to razbjesnilo osmanskog vojskovođu.¹⁴ Osveta nije kasnila, biskup Stjepan 1. listopada 1532. izvješćuje o razaranju svojih slavonskih imanja u Čazmi. Važno je napomenuti da sjeverno od Drave u Šomođu i u Baranji ovakva sistematska pustošenja nisu zabilježena, iako je bilo manjih atrocitacija. U studenom 1532. godine Brodarić izvješćuje o okolici, da su "... svi izrazito siromašni, ili možda više zbog straha i bojazni ne troše novac koji imaju".¹⁵

Tako je svoje imenovanje Pečuškim biskupom dobio zahvaljujući svojim odličnim slavonskim vezama, pomoću kojih je Zapolja pokušavao održati svoje tamošnje stranke. Brodarić je

¹⁰ Matijina prva žena se zvala Katarina, koja je rodila Franju, Eleka i Kozmu. Drugi put ženi kćer Ivana Pogana Saru koja je rodila Klaru i Katarinu. Kasza, 2008. 1207.

¹¹ Magyar Országos Levéltár (MOL), Neoregistrata Acta, (E 148) fasc. 203. No. 40.

¹² Adamček, Josip i Kampuš, Ivan: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI. stoljeću. Zagreb, 1976. = Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Izvori za hrvatsku povijest, 3-15, 23-24, 26-27, 49-52, 55-56, 58, 60, 90, 93, 95, 122.

¹³ Szakály Ferenc: A dél-dunántúli hadszíntér 1526–1543. In: Pécs a törökök korában. Szerk. Szakály Ferenc Pécs, (Tanulmányok Pécs történetéből 7.) 1999. str. 21.

¹⁴ Kujáni, 1908. str. 285. Za opširniju obradu događaja vidi: Varga Szabolcs: Szlavónia berendezkedése a késő középkor és kora újkor határán (1490–1540). PhD disszertáció. Pécsi Tudományegyetem. 2008. str. 200.

¹⁵ Fricsy Ádám: Egyházmegyénk a török hódoltság alatt. In: A Pécsi egyházmegye schematizmusa. 1981. Pécs, 1981. str. 67.

ostao do konca na strani kralja Ivana i u ovome ga nije sputavalo ni uništenje obiteljskih gospodarstava. Stratešku značajnost Pečuha označava i to da su se ovdje susreli Ivan Zapolja i Šimun Erdödy, zagrebački biskup 1535., koji je tada još uvijek bio čelnik slavenske protuhabsburške stranke.¹⁶

Međutim, unatoč njegovom imenovanju zauzimanje biskupske stolice nije išlo glatko, te u narednim tjednima mogućnost predaje Pečuha postala je predmet pregovaranja. 20. listopada 1532. Brodarić piše Nadaždiju da mora ostati u Pečuhu pošto kraljica Marija Habsburška jedino tada neće postaviti drugog kandidata, ako tadašnji administrator Bernát Baksay¹⁷ ostane upravitelj biskupskih posjeda.¹⁸ Brodarić se međutim ne slaže s ovim i svojeg brata Matiju imenuje upravnikom posjeda. Kako bi zadržao regiju, u Ferdinandovim rukama je ostao samo jedan adut, a to je bio veliki gospodar Sigeta Bálint Török, koji je učinio sve da okolinu drži u strahu.¹⁹ Nije se Brodarić slučajno žalio i molio Nadaždija da prenese Töröku "...neka me ne sprječavaju u posjedovanju dobara Pečuške biskupije, koje su zauzete za moje vrijeme."²⁰ Uz Töröka, Brodariću je i Ferenc Kapolnai stvarao probleme, koji je prije nekoliko godina stao uz Ferdinanda, i koji je ucjenjivajući Zapolju htio pridobiti Palinu ili Tihany s obećanjem da bi vratio preoteta crkvena područja uglavnom u županiji Tolna.²¹

Za razrješenje ove akutne situacije 1533. Zapolja sam dolazi u Pečuh da osobno pridobije neodlučne i tako pacificira područje. Pozvao je u grad i biskupa Šimuna Erdődyja, hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana na osobni susret sa kojim se vjerojatno i sastao.²² Po uhadama koje su se javljale iz grada, Ivan je uspio sklopiti mir između svojih dviju najvažnijih pristalica, biskupa Šimuna i Ivana Banffyja.²³ Zapoljin posjet Pečuhu je međutim završio neuspjehom, naime svima je postalo jasno da je svoju moć mogao zahvaliti pratnji turskih vojnika i Lodoviku Grittiiju.²⁴ Zbog svoje slabosti Zapolja nije znao trajno održati svoju vladavinu u okolici, te je nakon njegova odlaska građanski rat i dalje bijesnio.

Pored Bálinta Töröka također i Pavao Bakić, koji je podrijetlom bio Srbin, smatrao je ostatke crkvene imovine slobodnim plijenom, tako da je Brodarić bio u neprestanom sukobu i s njime. Bakićeva baranjska rezidencija je bio dvorac Mare,²⁵ na čijeg se kapetana – gore već pomenutog Stjepana Thardassyja – Brodarić već 1535. požalio Nadaždiju radi nasilnog oduzimanja biskupskih posjeda.²⁶ Budući da o biskupijskim banderiumima ne postoje podaci, pretpostavljamo da na raspolaganju Matije Brodarića nisu stajale nikakve vojne sile, tako je u stvari bilo nemoguće zaštititi crkvene posjede od susjednih gospodara.²⁷ Prihodi su presušili pa stoga nije bilo značaj-

¹⁶ Németh Béla: Baranya vármegye a török korban. In: Baranya múltja és jelene. Szerk. Váradi Ferenc. Pécs, 1897. str. 401.

¹⁷ Vjerojatno Bernát Baksay koji je već za života Ivana Saracena bio administrator biskupijskih dobara. Németh, 1897. str. 399.

¹⁸ Magyar humanisták levelei. XV-XVI század. Közreadja: V. Kovács Sándor. Bp. 1971. str. 580.

¹⁹ Varga Szabolcs: Szigetvár.

²⁰ V. Kovács, 1971. str. 581.

²¹ Kujáni, 1908. str. 329.

²² MOL MKA E 185 1533. aug. 17. Csázma. Erdödy Simon Nádasdy Tamásnak.

²³ Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei (1526–1541). In: Tanulmányok Budapest Múltjából IX (1941) str. 46–47.

²⁴ Varga Szabolcs: Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában (1526–1686). Pécs, 2009.

²⁵ G. Sándor Mária: Reneszánsz Baranyában. Budapest, 1984. str. 34–35.

²⁶ Kujáni, 1908. str. 338.

²⁷ Koller, V. str. 176–177.

nog crkvenog građevinarstva za vrijeme Brodarićeva biskupstva. Pogotovo zbog činjenica što je Stjepan mnogo putovao; pregovori u Beču, te 1535. putuje u Veneciju, a kasnije kod pape pokušava riješiti međunarodnu izolaciju Zapolje. Česta biskupova putovanja u Beč, Veneciju i 1536. u Rim²⁸ pridonijela su slabljenju biskupskog dvora. Premda kaptol i u tom vremenu radi, za vrijeme biskupa Satmarija izričitog intelektualnog vrenja nema.

1536. situacija u regiji je postala kritična. Ove godine je ponovno započeo turski pohod na područjima južno od Drave i do konca godine je gotovo cijela Požeška županija pala pod tursku vladavinu.²⁹ Situaciju je jedino olakšavalo to da se Zapolja uspio nagoditi sa Bálintom Törökom, koji 1536. opet mijenja stranu, te pristaje uz Zapolju. Tu cijenu je međutim Zapolja skupo platio: trebao je Töröka proglasiti svojim glavnim kapetanom Podunavlja, a njegovom bratiću Györgyu Sulyoku dati Pečušku biskupiju, čije je posjede također podredio Töröku. Nedugo nakon ovoga Török izganja sa juga zadunavlja Ferdinandove pristaše sa Zapoljinim odobrenjem.³⁰ Ovako je Brodarić izgubio i zadnje nade da zadrži biskupiju. Kralj Ivan ga je kompenzirao s biskupijom Vac, koja je bila manja nego Pečuška, ali je bila na zaštićenijem području te je ovako Brodarić mogao očekivati više prihoda.³¹

I posljednje godine svoga života je proveo putujući. Tijekom 1537.-1538. organizira Zapoljino vjenčanje, i radi na sklapanju Veliko-Varadinskog mira. U stvari u diplomaciji je bio neprikošnoven i u njoj je znao iskazati svoje izuzetne sposobnosti. Saldo biskupskoga rada mu je ipak negativan. Njegovo imenovanje Pečuškim biskupom je vuklo za sobom mnogo iritacija, a nade za financijske koristi iz titule su bile minimalne. Nije bio sposoban obraniti povjerena mu imanja od Bálinta Töröka, Pavla Bakića i ostale gospode. Vjerojatno je odahnuo kada ga je Zapolja imenovao biskupom Vaca. U ovom svom posljednjem uredu je u tišini proveo nekoliko godina sve do svoje smrti 17. studenoga 1539.

SUMMARY

The paper deals with Stjepan Brodarić as the bishop of Pecs and his activities. Thanks to extraordinary credibility Slavonia had, in 1532 he was appointed to the post of the Bishop of Pecs. Due to his diplomatic commitments he spent little time in Pecs, so his brother, Matijaš Brodarić, governed in his name instead. However, neither he could stop neighboring landlords, Bálint Török and Pavle Bakić, from constant threats. He became bishop of Vacz in 1538.

²⁸ Po Emmi Bartoniek te godine mu je papa Pavle III. potvrdio imenovanje Pečuškim biskupom, ali za ovo drugdje nisam našao podatke. Bartoniek 1975. str. 11.

²⁹ Varga, 2007.

³⁰ Bessenyei József: A Héttorony foglya. Bp. 1986. str. 66–67.

³¹ U srednjem vijeku prihode biskupije u Vacu – koja je smatrana kao jedna među najsiromašnijim biskupijama – estergomski nadbiskup Pavao Várday smatra većima od prihoda Kaločke nadbiskupije. Szarka Gyula: A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526–1686. Uvodni studij napisao u rukopis opskrbio Molnár Antal. Vác, 2008. str. 65.